

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПАНЧИШИН Степан Михайлович

УДК 330.111.2 : 330.101.541

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ ФОРМИ ВИРОБНИЦТВА

Спеціальність 08.01.01 – економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ЛЬВІВ – 2005

Дисертацією є монографія.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти: академік НАН України,
доктор економічних наук, професор
Чухно Анатолій Андрійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економічної теорії;

доктор економічних наук, професор
Малий Іван Йосипович,
Київський національний економічний університет,
професор кафедри політичної економії;

доктор економічних наук, професор
Павлишенко Михайло Миколайович,
Львівська комерційна академія,
професор кафедри економічної теорії.

Провідна установа: **Харківський національний університет імені
В. Н. Каразіна** Міністерства освіти і науки України,
кафедра економічної теорії та економічних методів
управління.

Захист відбудеться „ 31 ” березня о 13-30 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д35.051.01 у Львівському національному університеті імені Івана
Франка за адресою: 79008, м. Львів, проспект Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського
національного університету імені Івана Франка, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий „ 25 ” лютого 2005 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради _____ Хоронжий А. Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження і наукове обґрунтування складних і суперечливих процесів, що відбуваються у товарній формі виробництва, набувають сьогодні важливого значення. Це пояснюється тим, що її основні елементи – гроші, ціна, кредит, заробітна плата, валютні курси тощо, а також такі її супутники, як інфляція, безробіття, циклічні спади є ключовими категоріями сучасних економічних систем. Додаткову актуальність дослідженню товарної форми виробництва надає те, що ринкова трансформація означає зростання значення цих категорій у вітчизняній економіці.

У ХХ ст. товарні економічні системи помітно змінилися. Особливо значні зміни у цих системах відбулися в останній третині ХХ сторіччя в умовах різкого зростання ролі наукових досліджень у виробництві та формування ресурсощадного типу відтворення, посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів, збільшення питомої ваги працівників складної праці, а також тих, хто працює за наймом, розгортання процесів денаціоналізації і приватизації, зміни форм державного втручання в економічне життя і т.д. Наявні в економічній науці підходи до визначення природи господарської систем не дають змоги пояснити зміни у цих системах. Тому є дуже важливим питання про інструментарій дослідження економічних систем товарної форми виробництва.

Значної актуальності набуває питання про поняттєво-категоріальний апарат дослідження товарної форми виробництва. В українській економічній літературі все ще переважає тлумачення основних понять і категорій товарної економіки, яке запропонували класики ліворадикальної політичної економії. Зокрема дедалі настійнішою є потреба подолати визначення вартості, як уречевленої в товарі суспільної абстрактної праці. Таке спрощене визначення вартості не дає змоги створити раціональної концепції ціноутворення.

Глибокі зміни відбуваються в грошових відносинах, що становлять каркас товарної форми виробництва. Ще до Другої світової війни припинився безпосередній обмін золотих монет на товари. Золото було вилучено із внутрішнього обігу. Трохи довше протрималось золото в міжнародних розрахунках. Однак після краху Бреттон-Вудської валютної системи його вже не використовують і в міжнародному платіжно-розрахунковому механізмі. Подібно до всіх інших товарів золото купують за паперово-кредитні гроші. Золотий вміст грошових одиниць не фіксують уже більше чверті століття. Зміни в грошових відносинах поставили перед економічною теорією низку складних питань, які стали предметом тривалих наукових дискусій. Теоретичні суперечки ведуться навколо природи сучасних грошей, їхніх функцій, зокрема: чи зберегло золото за собою функцію міри вартості й чи можуть кредитні гроші бути загальним еквівалентом.

У другій половині ХХ ст. в усіх товарних економічних системах простежуються нові явища в динаміці цін, зокрема зникла циклічна форма руху цін і вони

прямують вулицею з одностороннім рухом – тільки зростають. Еластичність цін униз практично блокована. Постійне підвищення загального рівня цін є чимось незвичним і навіть парадоксальним, оскільки темпи науково-технічного прогресу і продуктивності використання ресурсів тепер вищі, ніж у ХІХ ст. чи у першій половині ХХ ст. За логікою речей підвищення ефективності використання ресурсів мало б спричинити зниження витрат і цін. Така поведінка цін – надзвичайно складне явище сучасної товарної економіки, яке привертає увагу дослідників.

Зміни охопили й усю систему макроекономічної координації товарної економіки. Сформульовані в середині ХХ ст. положення передбачали приблизно такі сценарії розвитку систем її макрорегулювання. Згідно з кейнсіанським підходом, ринковий механізм сам собою не забезпечує повної зайнятості за природного обсягу виробництва, тому уряд повинен уживати заходів, які забезпечують високий рівень зайнятості. За цим підходом, державне регулювання є важливим елементом у макроекономічній координації. Щодо радикальної політ-економії, то її прихильники твердили, що в процесі економічного розвитку підривається дія ринкового механізму. Відповідно зростає значення державного регулювання, яке передбачає розширення масштабів державної власності. Однак реальний хід подій у 80–90-х роках багато в чому не збігався із згаданими сценаріями, а за багатьма параметрами виявився протилежним. Хвиля денационалізації і приватизації прокотилася більшістю країн з розвиненою ринковою економікою, відносно зменшилася роль держави у макрорегулюванні економіки і зросла роль – ринкового механізму. Виникає запитання: чому всупереч прогнозам у 80–90-х роках посилилось значення ринкового механізму у макроекономічному регулюванні? Яка найбільш фундаментальна основа розгортання цих процесів?

В економічній науці уже майже два сторіччя точиться гостра полеміка навколо питання про функціональний розподіл доходів у товарній економіці. Прихильники ліворадикальної версії цього розподілу твердять, що лише один фактор виробництва – праця – створює національний дохід, а усі решта фактори беруть участь у привласненні того, що створила праця. Згідно з цією версією: якщо в суспільстві такі фактори виробництва, як земля і капітал, перебувають у приватній власності, то в цьому суспільстві неминуче існує експлуатація. Чи справді на макроекономічному рівні здійснюється експлуатація в приватно-товарній економіці? Що лежить в основі заробітної плати найманих працівників – вартість робочої сили чи граничний продукт праці? Відповідь на ці та інші запитання, пов'язані з функціональним розподілом доходу, є дуже важливими для подальшого розвитку аналітичної економії в Україні.

В умовах ринкової трансформації дедалі актуальнішими є питання про економічні стосунки домогосподарств і ділових одиниць з державою. Ці стосунки передовсім здійснюються через оподаткування фізичних і юридичних осіб та державні трансфери. У науковому, політичному та економічному

середовищах давно полемізується питання, які системи оподаткування є найефективнішими.

Серед зарубіжних учених, які досліджували і досліджують проблеми еволюції товарної форми виробництва та її основних складників, а також розвинули макроекономічний інструментарій її аналізу необхідно назвати А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршала, Р. Гільфердінга, Дж. Гікса, Дж. Кейнса, Й. Шумпетера, М. Фрідмана, Л. Мізеса, А. Анікіна, Я. Певзнера, А. Пороховського, Г. Солюса, Л. Харіса, П. Семюелсона, Г. Манківа, Р. Баро, М. Блауга та ін.

Проблеми еволюції форми виробництва та розвитку товарних економічних систем, її основних елементів перебували і перебувають у полі зору вітчизняних економістів-теоретиків М. Туган-Барановського, Б. Гаврилишина, Ю. Бажала, В. Базилевича, Г. Башнянина, М. Брика, Є. Воробйова, А. Гальчинського, В. Гейця, І. Грабинського, А. Гриценка, А. Задой, М. Зверякова, П. Єщенка, С. Злупка, К. Кривенка, В. Лагутіна, І. Малого, С. Мочерного, С. Ніколенка, М. Павлишенка, І. Радіонової, С. Реверчука, М. Савлука, В. Савчука, А. Савченка, А. Семенова, В. Соболева, І. Тивончука, С. Трубича, А. Чухна та ін.

У процесі роботи над дисертацією автор вивчив і врахував монографічні та інші наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних авторів присвячені проблемам еволюції товарної форми виробництва та її складників. Проведений аналіз підтвердив висловлені вище міркування про особливу актуальність дослідження методологічних аспектів окреслених фундаментальних проблем сучасної економічної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою наукової теми кафедри економічної теорії Львівського національного університету імені Івана Франка „Дослідження закономірностей формування економічної системи в Україні”, затвердженої Міністерством освіти і науки України (№ державної реєстрації 0103U005947).

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний макроекономічний аналіз товарної форми виробництва та основних її елементів. Для досягнення цієї мети у дисертації поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати причини і механізм розвитку товарної форми виробництва;
- обґрунтувати сучасну концепцію класифікації систем товарної економіки;
- з'ясувати основні макроекономічні інструменти та знаряддя дослідження товарної форми виробництва;
- розвинути і систематизувати поняттєво-категоріальний апарат товарної форми виробництва;

- збагнути об'єктивну логіку змін та динаміку основних елементів товарної господарки;
- виявити закономірності еволюції товарних відносин і вартості;
- з'ясувати причини і напрямки еволюції грошей як основного складника монетарної економіки в умовах розширення ділових зв'язків економічних суб'єктів;
- простежити динаміку загального рівня цін та пояснити причини їх хронічного зростання у другій половині ХХ ст.;
- проаналізувати погляди на взаємодію фізичної та монетарної складових товарної господарки у світовій економічній науці;
- обґрунтувати сучасну концепцію еволюції макроекономічної координації в товарних економічних системах;
- дослідити зміни в механізмі макроекономічного регулювання у приватно-товарній економіці;
- розкрити особливості макроекономічної координації в командно-адміністративній системі та дослідити процес формування нового механізму макроекономічного регулювання в перехідній економіці України;
- обґрунтувати концепційні засади вивчення вартісних відносин економічних суб'єктів;
- розкрити суть марксистської версії та неокласичної теорії вартісних відносин найманих працівників та підприємців;
- проаналізувати вартісні відносини економічних суб'єктів у перехідній економіці України.

Об'єктом дослідження є товарна форма виробництва як певний тип господарської діяльності, що здійснюється в межах національної економіки. **Предметом дослідження** є закономірності, особливості й напрями еволюції товарної форми виробництва та її основних елементів.

Методологічна основа дисертаційного дослідження. Застосований у дисертаційній роботі пізнавально-теоретичний інструментарій обумовлений метою і завданнями та природою аналізованого об'єкта. Цей інструментарій містить широкий спектр методів, зокрема абстрагування, аналізу й синтезу, індукції і дедукції, єдності історичного та логічного, теоретичного моделювання, формалізації тощо. Використання системно-структурного аналізу дало змогу виявити структурну організацію товарної форми виробництва. Дослідження еволюції основних складників товарної форми виробництва ґрунтувалось на єдності історичного й логічного підходу. За допомогою функціонального підходу досліджено механізм функціонування товарної економіки та макроекономічного регулювання. На підставі макроекономічного інструментарію виявлено особливості вартісних відносин економічних суб'єктів в умовах ринкової трансформації економіки України.

Принциповою методологічною позицією дисертаційного дослідження є врахування вагової вітчизняної наукової економічної традиції, без якої неможливо об'єктивно дослідити форму виробництва та її господарські системи, обґрунтувати концепцію еволюції її основних елементів, а також виявити зміни у вартісних відносинах економічних суб'єктів в умовах переходу України до ринку.

Інформаційною базою дослідження стали основні положення політичної економії та макроекономіки, праці вітчизняних та зарубіжних учених, інформаційні матеріали, опубліковані у статистичних і періодичних виданнях України і світу, ресурси *Internet*.

Наукова новизна одержаних результатів. До основних наукових результатів, які становлять особистий здобуток дисертанта, належать такі:

1) вперше на рівні дисертаційного дослідження здійснено комплексний аналіз еволюції товарної форми виробництва з використанням макроекономічного інструментарію, що дає змогу виявити напрями змін в її основних елементах та проектувати форми вияву цих елементів у вітчизняній економіці в умовах її ринкової трансформації;

2) дістав подальший розвиток методологічний підхід, згідно з яким причинами розвитку товарної форми виробництва є суспільний поділ праці, економічна відособленість виробників та обмеженість ресурсів і життєвих благ. Обґрунтовано висновок, що зростання масштабів товарної економіки у ХХ ст. зумовлено посиленням взаємодії одиничного і часткового поділу праці, зростанням значущості нематеріального виробництва, збільшенням кількості відособлених виробників та чисельності населення;

3) вперше обґрунтовано, що теоретична парадигма сучасних економічних систем має ґрунтуватись на товарній формі виробництва. Запропоновано визначення економічної системи як способу організації національної економіки і виокремлено її основні механізми: механізм узгодження діяльності суб'єктів господарського життя; механізм розподілу і перерозподілу національного продукту; механізм реалізації власності на виробничі ресурси та виготовлені життєві блага та ін. Таке розуміння економічної системи дає можливість пояснити процеси ринкової трансформації директивно-планових економік та приватизації державної власності у розвинених країнах. Наявні в економічній науці підходи до тлумачення економічних систем на підставі панівних цінностей або економічної власності, що виростає з технологічного способу виробництва, мають помітні слабини;

4) вперше запропоновано в макроекономічному аналізі враховувати низку постулатів та філософію макроекономіки, яка відображає сукупність принципів побудови найефективнішої і стабільної господарки. Така методологія аналізу дає змогу досліджувати товарну форму виробництва не лише як єдність її фізичної і монетарної складових, а й одночасно як конкретну економічну систему, функціонування механізмів якої залежить від стану макросередовища;

5) вперше обґрунтовано, що під дією низки чинників товарні відносини еволюціонували у напрямі підвищення рівня їх керованості. Основні серед цих чинників – олігопольна структура багатьох галузей і ринків, робота на замовлення, міжфірмова кооперація, державне регулювання. Доведено, що зміни у товарних відносинах і технологічному способі виробництва зумовили еволюцію вартості, яка є нині грошовою оцінкою виробником його бухгалтерських і економічних витрат на виробництво блага. Виявлено умови дії закону вартості та обґрунтовано висновок про те, що розширюється коло благ, ціноутворення на які виходить за вартісні межі. Розвинуто концепцію вартісного і невартісного типів ціноутворення;

6) дістав подальший розвиток методологічний підхід, згідно з яким еволюція грошей відбувається під впливом змін у товарних відносинах. Обґрунтовано висновок про те, що перехід до паперово-кредитних грошей як основи сучасних товарних відносин зумовлений розширенням ділових зв'язків економічних суб'єктів та необхідністю державного регулювання економіки з допомогою монетарних інструментів;

7) доведено, що передінфляційну основу в сучасній товарній економіці становить звуження сфери товарних відносин унаслідок розвитку процесу інституціоналізації. Зростання загального рівня цін підживлюється також багатьма джерелами монетарного і немонетарного походження. З'ясовано особливості розвитку інфляційного процесу в Україні і запропоновано систему заходів, що зменшать інфляційний потенціал у вітчизняній економіці;

8) обґрунтовано необхідність утвердження в економічній теорії поняття „макроекономічне регулювання”, як механізму за допомогою якого в національній економіці досягається рівновага за повної зайнятості. Виокремлено основні підсистеми макрорегулювання, виявлено характер їхнього взаємозв'язку та взаємовпливів, а також залежність інструментарію макрорегулювання від природи товарних економічних систем. На цій підставі проаналізовано впливи фіскально-монетарних заходів на розвиток фізичної економіки;

9) вперше адміністративно-командну економіку проаналізовано як систему товарної форми виробництва з інертними цінами та грішми, що дало змогу виявити глибинні слабини механізму макрорегулювання в директивній економіці й неминучість її краху. З'ясовано вихідні умови формування ринкового механізму макрокоординації у вітчизняній економіці та простежено основні етапи становлення фіскальних та монетарних інструментів державної підсистеми макрорегулювання;

10) обґрунтовано авторську концепцію вартісних відносин економічних суб'єктів. Вперше вартісні відносини підприємців і найманих працівників проаналізовано на підставі синтезу двох протилежних підходів – вартості робочої сили та граничного продукту праці. Доведено, що експлуатація найманих

працівників в умовах конкурентного середовища як макроекономічний процес неможлива, а заробітна плата у тривалому періоді тяжіє до верхньої межі вартості робочої сили, яка збігається з граничним продуктом праці у грошовому виразі. Обґрунтовано тезу, що експлуатація найманих працівників може відбуватися лише на рівні окремого підприємства, і стосується таких питань, як умови праці та дотримання вимог техніки безпеки, організація робочого дня, рівень заробітної плати, тривалість відпустки тощо;

11) проведено розгорнутий аналіз вартісних відносин домогосподарств і фірм з державою, які здійснюються головню через податки і державні видатки. Встановлено, що в Україні рівень оподаткування та склад податків відповідає показникам інших європейських країн, але система оподаткування не є оптимальною. Виявлено слабину нинішньої системи і запропоновано активізувати стимулювальну функцію податків для прискорення структурної перебудови вітчизняної економіки. Обґрунтовано висновок, що ринкова трансформація вітчизняної економіки спричинила докорінні зміни у функціональному та родинному розподілі доходів, надмірну диференціацію доходів населення, що зумовлює необхідність формування нового механізму державного регулювання доходів.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи використані при виконанні наукової теми кафедри економічної теорії Львівського національного університету імені Івана Франка „Дослідження закономірностей формування економічної системи в Україні”, затвердженої Міністерством освіти і науки України (№ державної реєстрації 0103U005947). Зокрема, аналіз об’єктивних передумов формування економічної системи України та обґрунтування найбільш прийнятної для України моделі макроекономічного регулювання.

Отримані у дисертаційній роботі теоретичні результати можуть бути враховані й використані вищими органами державної влади та управління у процесі державного будівництва і формування національної економіки. Зокрема, висновки і рекомендації, зроблені дисертантом, можна використати для обґрунтування оптимальної системи оподаткування в Україні, стримування інфляційних тенденцій у вітчизняній економіці, формування нового механізму макроекономічної координації.

Основні положення дисертації використовуються у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка при читанні курсів „Політична економія”, „Основи економічної теорії”, „Макроекономіка”, „Економіка України” „Логіка економічного розвитку”, „Сучасні економічні системи”.

Результати дисертаційного дослідження використовувалися автором при написанні одноосібного навчального посібника „Макроекономіка” (К.: Основи, 2001, 2002, 2005. – 606 с. (37,13 д.а.)), який рішенням Міністерства освіти і науки

України рекомендовано для студентів вищих навчальних закладів (лист № 14\18.2-911 від 20 червня 2001 р.). Крім того, з проблем, досліджених у дисертації, автором розроблено програми курсів „Вступ до економічної теорії” і „Макроекономіка”, які опубліковані у навчальному виданні (Степан Панчишин. Макроекономіка. Тести і задачі. – К.: Либідь, 2002. – С. 199-213).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, у якій висвітлені методологічні підходи, ідеї, концепції, що належать особисто автору. У дослідженні містяться ті положення, висновки і пропозиції, які сформулював особисто здобувач наукового ступеня. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використано лише ті ідеї, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації апробовані й отримали позитивну оцінку на багатьох міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, зокрема на Міжнародному літньому економічному семестрі „Інтереко” „Ринкова економіка: проблеми викладання і вивчення в Україні”(Трускавець, 1993), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Основні напрями розвитку менеджменту в Україні” (Львів, 1994), Міжнародному літньому економічному семестрі „Інтереко” „Фінансова та кредитно-банківська системи: проблеми вивчення і викладання” (Трускавець, 1995), Всеукраїнській науковій конференції „Становлення національної економіки України” (Львів, 1995), Міжнародному літньому економічному семестрі „Інтереко” „Теорія і практика підприємництва: проблеми вивчення та економічної просвіти в Україні”(Трускавець, 1996), Всеукраїнській науковій конференції „Процеси становлення ринкової економіки: стан, проблеми, перспективи” (Львів, 1998), Всеукраїнській науково-методичній конференції „Проблеми викладання економічної теорії” (Київ, 1999), Міжнародній науково-методичній конференції „Формування нової парадигми економічної освіти в Україні (до 150-річчя від дня народження Сергія Подолинського)” (Львів, 2000), Всеукраїнській науково-практичній конференції „Сучасна економічна теорія та проблеми її застосування” (Львів, 2002), Міжнародній науково-практичній конференції „Фінансово-кредитне регулювання ділової активності господарюючих суб’єктів” (Львів, 2002), наукових сесіях Наукового товариства імені Т. Шевченка (Львів, 1997, 2003, 2004), щорічних звітних наукових конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 1993-2004) та науковому семінарі кафедри економічної теорії Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 1991-2004), Міжнародній конференції „Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи” (Львів, 2003), Міжнародному семінарі „Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів вищої освіти в контексті Болонського процесу” (Львів, 2004), Міжнародній конференції „Економіка України в євроінтеграційних процесах”

(Львів, 2004), Круглому столі „Основні засади розвитку класичної університетської освіти в контексті Болонського процесу” (Київ, 2004).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано дві індивідуальні наукові монографії (обсягом 13,06 і 28,25 д.а.); три індивідуальні навчальні посібники (обсягом 37,13; 12,56 і 11,16 д.а.); дисертант є редактором двох колективних монографій (обсягом 31 і 26,8 д.а.); редактором та співавтором 6 навчальних посібників; співавтором 5 колективних монографій, автором 22 статей у наукових виданнях, зареєстрованих ВАК України як фахові. Загальний обсяг публікацій, які становлять основу дисертації, перевищує 100 д.а.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (324 найменування), 7 додатків. Всі чотири розділи дисертації об'єднані загальною концепцією дослідження і кожний з попередніх є логічною основою для наступних. Обсяг основного тексту дисертації становить 421 сторінку, загальний обсяг дисертації 450 сторінок. Робота містить 6 таблиць, 4 рисунки, а також 7 таблиць у додатках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, відображено апробацію результатів дослідження.

У **першому** розділі дисертації – „**Теоретико-методологічні основи дослідження товарної форми виробництва**” – розкрито суть, причини і механізм розвитку товарної економіки, методологічні підходи до аналізу і класифікації товарних економічних систем, а також з'ясовано макроекономічний інструментарій дослідження товарної форми виробництва.

У своєму дослідженні автор виходить з того, що людство протягом усієї історії використовує тільки дві форми виробництва – натуральну і товарну, які відображають певний тип господарської діяльності. Дисертант поділяє погляд, що матеріальною основою виникнення товарної форми виробництва є суспільний поділ праці, а його причиною – відокремленість виробників, що спричинена неоднорідністю праці і обмеженістю ресурсів. Відтак показано, що товарна форма виробництва демонструє високу адаптивну здатність до різних форм власності, утворюючи з ними різноманітні соціально-економічні уклади.

Зростання масштабів товарної економіки зумовлюється, на думку дисертанта, взаємодією одиничного та часткового поділу праці. Виникнення і становлення одиничного поділу праці відбувається на основі часткового, коли виникає можливість аналітичного розчленування раніше єдиного процесу виробництва продукту на окремі операції. У дисертації наголошено, що в сучасній економіці ланки одиничного поділу праці перетворюються на самостійні сфери виробництва, що стають тепер елементами часткового поділу праці. Процеси виокремлення і

формування самостійних відокремлених виробництв, що виступали раніше як одиничні виробничі процеси, прискорюються у другій половині ХХ ст. Крім того, розширення масштабів товарної економіки детермінується також збільшенням кількості відособлених виробників, зростанням значущості нематеріального виробництва, а також збільшенням чисельності населення.

Розмежовано такі поняття як товарні відносини, вартісні відносини та товарно-вартісні відносини. Товарні відносини, на думку дисертанта, охоплюють коло стосунків і зв'язків, що пов'язані з переміщенням ресурсів і продуктів від одного власника до іншого. Характерною рисою товарних відносин є те, що вони завжди здійснюються на основі платності. Економісти часто використовують термін „вартісні відносини”. Дисертант виходить з того, що вартісні відносини є ширшим поняттям, яке охоплює не лише товарні відносини, а й усі інші відносини між економічними суб'єктами, які відбуваються у грошовій формі. З усієї сукупності вартісних відносин запропоновано виокремлювати власне вартісні, або товарно-вартісні, як ту частину товарних відносин, яка здійснюється на основі врахування затрат ресурсів на виробництво життєвих благ та їх суспільної цінності. Основною умовою функціонування товарно-вартісних відносин є присутність у національній економіці конкуренції ділових одиниць. Обмеження або заглушення конкуренції означає, що не працює механізм формування допустимих витрат, що спричинює перманентну розбалансованість економіки, монопольне становище виробника на ринку, дефіцит і затоварювання, формування затратного механізму господарювання. Така економіка не сприймає інновацій і зрештою занепадає.

Відтак товарну форму виробництва проаналізовано як єдність фізичної та монетарної економіки і розкрито їх основні складові. Акцентовано на зрушеннях у взаємодії фізичної та монетарної економіки у процесі розвитку форми виробництва. Одночасно виявлено причини і шляхи переростання товарно-грошового господарства в товарно-кредитне.

У дисертації також простежено еволюцію об'єктів товарних відносин. Спочатку об'єктом цих відносин здебільшого були товари, які виступали у вигляді речей. У сучасній економіці дедалі більшої ваги набувають різноманітні послуги, зокрема інформаційні, які становлять фактично новий продукт у вигляді даних, повідомлень тощо. Одночасно в дисертації з'ясовано зміни в структурі суб'єктів товарних відносин.

На основі широкого залучення й аналізу відповідних праць українських та зарубіжних економістів розкрито теоретичні і методологічні підходи до комплексного вивчення товарних економічних систем. У вузькому розумінні економічну систему, на думку автора, доцільно визначати як сукупність механізмів організації національної економіки. Щодо широкого визначення економічної системи як категорії, то унаслідок величезної кількості її складників,

суперечливих і неоднозначних зв'язків між ними сформулювати його практично неможливо. Тому потрібно розглядати елементи і механізми організації національної економіки, які в цілому і становлять економічну систему. Основними елементами економічної системи, на думку дисертанта, є, по-перше, механізм узгодження діяльності суб'єктів господарського життя; по-друге, механізм реалізації власності на виробничі ресурси та виготовлені життєві блага; по-третє, механізм розподілу і перерозподілу створеного національного продукту; по-четверте, грошовий механізм, механізми оподаткування, інвестування, кредитування, механізми наймання і звільнення працівників, допомоги з безробіття та ін.

У дослідженні з'ясовано, що в українській економічній науці є два головні підходи до визначення природи економічних систем, однак вони не дають змоги пояснити соціально-економічних процесів, які розвинулись у багатьох країнах наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Сучасні економічні процеси в пострадянських державах, населення яких схильне до егалітарно-колективістських цінностей, на думку автора, значною мірою спростовують тезу про те, що цінності обов'язково витворюють певну економічну систему. Ці країни однозначно стали на шлях приватизації і формування ринкової економічної системи. З іншого боку, приватизація державної власності у розвинених країнах у 1980–90 рр. і масова приватизація так званої загальнонародної власності у пострадянських країнах не підтверджує тези ліворадикальної політекономії про природно-еволюційний процес розвитку відносин власності. Тільки побудова теоретичної парадигми сучасних економічних систем на товарній формі виробництва, на думку дисертанта, дає змогу пояснити ці соціально-економічні процеси.

Проаналізовано потенціал різних товарних економічних систем, які ґрунтуються на різних формах приватної власності. Дисертант доходить висновку, що зростання кількості власників у національній економіці є загальною тенденцією, яка простежується в усіх країнах з ринковою економікою. Розкрито два основні різновиди економічних систем, що розвинулись у ХХ ст. на товарній формі виробництві – командні і ринкові. Командна економіка радянського типу була нежиттєздатною унаслідок неспроможності освоїти інтенсивний шлях економічного зростання та небаченого марнотратства ресурсів, неможливості забезпечити макроекономічну координацію в умовах ускладнення взаємозв'язків між окремими секторами, галузями, підгалузями і виробництвами та відсутності дійових економічних стимулів до праці та нововведень. Одночасно проаналізовано шляхи переходу від командної до ринкової економіки – шокова терапія, еволюційний та проміжний.

Автор підкреслює, що позитивні результати шокової терапії – фінансова стабілізація, різке скорочення дефіциту державного бюджету, подолання товарного дефіциту та досягнення рівноваги на споживчому ринку може суттєво знецінюватися різким зниженням життєвого рівня значних груп населення, падінням

обсягів національного виробництва, зростанням безробіття. Еволюційний шлях передбачає формування двосекторної моделі економіки, в якій поєднуються елементи ринкової і директивної систем. Застосування цього способу переходу до ринку дало непогані результати в країнах з високою часткою сільського господарства в національній економіці. За проміжного шляху ринкові реформи здійснюються повільніше ніж за шокової терапії, але швидше порівняно з країнами другої групи. Проаналізовано вихідні умови, в яких відбувається реформування вітчизняної економіки, а також виявлено основні ознаки вітчизняної моделі перехідної економіки. Ця модель, на думку дисертанта, характеризується, по-перше, сильною регулятивною роллю держави; по-друге, значною часткою власності держави, яка володіє потужним сектором в економіці; по-третє, порівняно незначною питомою вагою дрібного і середнього підприємництва у виробництві національного продукту; по-четверте, тісним зв'язком власності і влади; по-п'яте, схильністю значної частини населення до державного патерналізму, що стримує розвиток ринкових відносин і нарешті, високим рівнем криміналізації економічного життя та зростанням корупції.

У дисертації відзначається, що у вітчизняній економічній науці формується нова методологія політекономічного та макроекономічного аналізу, яка містить низку постулатів, філософію макроекономіки та сукупність методів та методик наукового дослідження. Серед цих постулатів важливими є такі: національний продукт створюється у всіх сферах національної економіки, незалежно від того уречевлюються результати людської діяльності чи існують у вигляді послуг. Усі фактори виробництва створюють національний дохід, який розподіляється між факторами відповідно до їх граничних продуктів. Складником методології макроекономічного аналізу є філософія макроекономіки, яка, на думку автора, відображає сукупність принципів побудови найефективнішої стабільної економічної системи.

Важливе методологічне значення в дослідженні товарної форми виробництва, на думку дисертанта, має низка таких закономірностей. По-перше, в довгостроковому періоді зростання обсягу національного виробництва визначають тільки фізичні фактори. По-друге, в короткостроковому періоді на обсяг виробленого національного продукту окрім виробничого потенціалу впливає також макроекономічне середовище, стан якого визначає здебільшого макроекономічна політика. По-третє, монетарна економіка впливає на стан фізичної економіки в короткостроковому періоді і по-четверте, сподівання економічних суб'єктів помітно впливають на динаміку основних макроекономічних змінних.

Другий розділ дисертації – „Зміни та динаміка основних елементів товарної форми виробництва” – присвячений дослідженню еволюції товарних відносин і вартості, а також грошей в умовах розширення ділових зв'язків економічних суб'єктів та аналізу динаміки загального рівня цін у другій половині ХХ ст.

У дисертації відзначається, що основні елементи і форми товарних відносин дуже стійкі і упродовж багатьох сторіч механізм цих відносин не змінювався. Атомістична структура галузей та недостатня могутність ділових одиниць не дозволяла їм втручатися в роботу ринкового механізму і товарні відносини асоціювалися з стихією і непередбачуваністю. Обґрунтовано, що під дією низки чинників товарні відносини еволюціонували у ХХ ст. у напрямі підвищення рівня їх керованості. Основні серед цих чинників: олігопольна структура багатьох галузей і ринків; міжфірмова кооперація; робота на замовлення; державне регулювання. Ринкове середовище стає більш визначеним для економічних суб'єктів. У дисертації доведено, що зміни у товарних відносинах і технологічному способі виробництва зумовили еволюцію вартості, яка є найскладнішою категорією економічної науки.

Вартість блага, на думку дисертанта, нині формується на підставі витрат усіх ресурсів і є оцінкою виробником його бухгалтерських і економічних витрат на виробництво цього блага. Значну увагу приділено аналізу та умовам дії закону вартості в товарній економіці. Глибинну суть цього закону, на думку автора, можна звести до того, що обмін більшості життєвих благ здійснюється на підставі взаємодії на ринку їх вартостей і цінностей. Досліджено умови дії закону вартості в національній економіці. Основними такими умовами є, по-перше, присутність конкурентного механізму, який забезпечує товарний обмін відповідно до суспільно допустимих витрат ресурсів; по-друге, відтворюваність об'єктів товарних відносин; по-третє, юридична рівність сторін мінового відношення.

Обґрунтовано концепцію вартісного і невартісного типів ціноутворення. У розвиненій товарній формі виробництва об'єктом товарних відносин стає значне коло благ, які є результатом невідтворюваної праці, наприклад, твори мистецтва. Вартісні закономірності обміну не поширюються на такі блага і ціни на них формуються на підставі цінності. За останні десятиліття розширилося коло об'єктів, ціноутворення на які виходить за вартісні межі. Наприклад, ціноутворення на запатентовані результати наукової та винахідницької діяльності випадає з-під дії закону вартості і потрапляє під капіталізацію доходу. Відтак показано, що величина вартості блага визначається суспільно допустимими витратами ресурсів. Виявлено чинники, що впливають на формування суспільно допустимих витрат ресурсів.

Одним з найважливіших елементів товарної форми виробництва є гроші, які є знаряддям зв'язку, своєрідним економічним цементом, що забезпечує взаємодію складників національної економіки, рух ресурсів, продуктів та доходів між різними економічними суб'єктами. Упродовж сторіч основою грошових відносин було золото. Автор поглиблює тезу, що витіснення металевого обігу відбулося не стільки внаслідок нестачі благородних металів чи його внутрішньої нестабільності, скільки через певні зміни в господарському житті. Грошова

форма вартості, в основі якої перебувало золото, могла існувати в умовах порівняно простих товарних відносин з традиційною номенклатурою продукції. Розширення ділових зв'язків економічних суб'єктів та необхідність державного регулювання економіки за допомогою монетарних інструментів, на думку дисертанта, зумовили перехід до паперово-кредитних грошей, як основи сучасних товарних відносин.

Проаналізовано два основні підходи до природи сучасних грошей – „золота” і „антизолота” концепції. Автор доводить, що аргументи прихильників „золотої” концепції на користь того, що золото залишилось грошовим товаром, виконує функції міри вартості й скарбу, виступає основою ціноутворення, є непереконалими.

Дисертант обґрунтовує, що в механізмі грошових відносин відбулися якісні зміни. Золото перестало бути загальним еквівалентом, а отже, виконувати функцію міри вартості. Роль загального еквівалента, на думку автора, виконує не золото, а кредитні гроші, які становлять основу сучасної грошової системи та ціноутворення. Тут коротко простежено історичний процес розвитку кредитних грошей, які виростають з металевого обігу і спочатку є знаком золота і знаком кредиту. Зроблено висновок, що із середини ХІХ ст. у розвитку кредитних грошей відбуваються якісні зміни: банкнота перестала бути знаком золота. Нерозмінна банкнота без посередників пов'язана з товарними відносинами економічних суб'єктів, а її усталеність забезпечує кредит. Демонетизація золота означала усунення із внутрішнього обігу класичних кредитних і паперових грошей, але це не скасувало закономірностей товарних відносин. У процесі розвитку національної економіки ще більше посилюється кредитний характер відтворення, зростає потреба в перенесенні строку платежів у купівлі-продажу товарів, а водночас і потреба в кредитних грошах. Кредитний характер сучасних грошей виявляється, на думку автора, і у докорінній зміні структури грошового обігу.

Можливість посилення втручання держави в грошові відносини економічних суб'єктів, на думку дисертанта, пов'язана з еволюцією грошей – відходом від консерватизму золотомонетного стандарту і переходом до кредитних грошей. Відтак автор виявляє, що у перехідній економіці попит на гроші формується під впливом низки особливих чинників, які відсутні у розвиненій ринковій економіці. По-перше, унаслідок недостатньо розвинених фінансових ринків домогосподарства не можуть диверсифікувати своїх активів, тобто знизити ступінь ризику, пов'язаного з тим чи іншим активом. По-друге, у перехідній економіці ще не склалася своя ієрархія активів, яка б ґрунтувалася на історичних традиціях народу, його менталітеті та враховувала б економічні вигоди від того чи іншого активу. По-третє, за високих рівнів інфляції, що здебільшого простежується у перехідних економіках, різко ослаблюється еластичність попиту на гроші у відповідь на зміни процента за вклади.

Дисертант доходить висновку, що сучасні грошові відносини пов'язані з представницьким масштабом цін. Кожна грошова одиниця репрезентує певну частку виготовленого валового внутрішнього продукту. Відзначено, що істотні зміни в грошових відносинах відбулися між економічними суб'єктами різних країн. Ці відносини еволюціонували у напрямі дедалі ширшого використання паперово-кредитних грошей, які поступово витіснили золото з міжнародного платіжно-розрахункового механізму.

Ціна поряд з грошима творить каркас товарної економіки будь-якого типу. У другій половині ХХ століття в обох сучасних різновидах товарної форми виробництва простежувались нові явища в динаміці цін, зокрема зникла циклічна форма руху цін, а їх загальний рівень щорічно підвищувався. В дисертації проаналізовано тлумачення різними школами причин зростання цін. Марксистська теорія інфляції, яка безроздільно панувала в радянській економічній літературі, виходила з того, що золоті гроші не можуть знецінюватися, а загальний рівень цін підвищується тоді, коли кількість паперових грошей перевищує кількість золотих, що потрібно для товарообороту. Хоча з 70-х років радянські економісти поступово засвоювали нові ідеї, які представники інших шкіл пропонували для пояснення інфляції, однак до кінця радянського періоду в Україні дослідження зростання цін у товарній економіці виходило з марксистської теорії інфляції.

У дисертації проаналізовано кейнсіанську теорію інфляційного розриву, згідно з якою підвищення загального рівня цін відбувається тоді, коли в національній економіці досягнуто повного використання ресурсів, і сукупні видатки перевищують обсяг виготовленого продукту. Це перевищення зумовлено певними екзогенними чинниками. За цим підходом уряд може нейтралізувати інфляційний розрив, звужуючи сукупні видатки через підвищення податків чи зменшення державних видатків. Тут проаналізовано також тлумачення інфляції монетаристами, які вбачають основну рушійну силу зростання загального рівня цін у швидкому збільшенні платіжних засобів в обігу порівняно із зростанням національного продукту.

Обґрунтовано тезу про те, що передінфляційну основу в сучасній товарній економіці потрібно шукати в особливостях вартісних відносин в сучасній економіці, зокрема в послабленні конкурентного механізму внаслідок її інституціоналізації. У такій економіці в конкурентно-ринковий процес вносяться заздалегідь встановлені нормативи, своєрідні економічні константи, рівень яких не залежить від виробничо-фінансової діяльності ділової одиниці (мінімальна зарплата, індексація номінальних доходів, нормативи відрахування на соціальне страхування та інші). Ці нормативи не можна зменшити запровадженням нових технологій чи підвищенням продуктивності праці загалом.

Доведено, що процеси інституціоналізації та особливості формування відносних цін частково пояснюють явище односторонньої еластичності цін, але не дають відповіді на запитання: чому простежується усталене зростання загального рівня цін. Автор обґрунтовує підхід, за яким сучасна інфляція є багатофакторним процесом. У роботі з'ясовано основні джерела розвитку інфляційних процесів. Найчастіше зростання цін спричиняють вищі темпи зростання сукупного попиту порівняно з темпами збільшення національного продукту. Аналізуючи розвиток інфляційного процесу у перехідних економіках, дисертант доходить висновку, що цей процес підживляють як джерела, успадковані від командної економіки, так і джерела трансформаційного періоду. Зазначено, що у більшості країн з перехідною економікою джерелом високої інфляції після початкового вибуху цін унаслідок лібералізації була монетизація бюджетного дефіциту.

Для недопущення розвитку інфляції, на думку автора, уряд має розробляти антиінфляційну стратегію, основними складниками якої є ефективна монетарна політика, впорядкування державних фінансів, раціоналізація структури національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності.

У третьому розділі – **„Еволюція макроекономічної координації в товарній формі виробництва”** – проаналізовано розвиток поглядів економістів на необхідність, інструментарій та наслідки макроекономічного регулювання, зміни в системі макрокоординації в розвиненій ринковій економіці, а також особливості макроекономічного регулювання в адміністративно-командній системі та формування нового механізму макрорегулювання в економіці України.

Дисертант виходить з того, що в будь-якій товарній економічній системі обмеженість ресурсів та суспільний поділ праці зумовлюють необхідність в макроекономічній координації. Це означає, що існують певні методи розподілу виробничих ресурсів між різними галузями і видами діяльності, способи узгодження руху ресурсів і виготовлених благ на різних стадіях суспільного виробництва і т. д. Потреба у такій координації впливає також з того, що в національній економіці унаслідок різних зовнішніх і внутрішніх збурень настають періоди макроекономічної нестабільності. Щоб повніше збагнути зміст макроекономічного регулювання, необхідно зіставити це поняття з іншими близькими категоріями, зокрема з господарським механізмом та економічною системою. На думку автора, господарський механізм є складовою економічної системи, але економічну систему у вузькому розумінні й господарський механізм можна ототожнювати. Щодо співвідношення термінів „господарський механізм” і „макроекономічне регулювання”, то перший з них істотно ширший за другий.

Обґрунтовано, що методи та інструментарій макроекономічного регулювання в господарських системах, які ґрунтуються на товарній формі виробництва, залежать від рівня розвитку та природи цих систем. Тут виокремлено три основні підсистеми, які забезпечують макрокоординацію в товарних економіках: а) рин-

ковий механізм; б) державні інституції; в) ділові одиниці та їхні організації. Ринковий механізм регулює економіку стихійно, а двом іншим підсистемам притаманний цілеспрямований вольовий вплив на економічні процеси. Показано, що співвідношення цих підсистем у макроекономічній координації на різних етапах розвитку товарної економіки неоднакове і простежено формування двох основних економічних інструментів макрорегулювання – фіскальних та монетарних.

Монетарні інструменти макрорегулювання поступово склалися на основі розвитку комерційного банківництва з частковим резервуванням депозитів. Акцентовано на тому, що значення фіскальних інструментів зростає в умовах ринкової трансформації економіки, що пов'язано передовсім з тим, що уряд уже не може використовувати такі традиційні знаряддя командної економіки, як директивне планування та централізоване ціноутворення.

Аналізуючи підходи, які склалися в економічній теорії щодо проблеми макрокоординації, дисертант обґрунтовує тезу, що творці економічної політики, використовуючи фіскальні і монетарні інструменти, можуть долати макроекономічну нестабільність у перехідних економічних системах. Інакше кажучи, дисертант заперечує постулати класичного підходу, згідно з якими зміни в сукупному попиті не впливають на основні макроекономічні змінні.

Дисертант доходить висновку, що історія макрорегулювання бере свій початок з утворення централізованих держав та формування загальнонаціональних ринків. Упродовж століть ринковий механізм самостійно забезпечував макрокоординацію. З поглибленням суспільного поділу праці, посиленням взаємозв'язків між окремими галузями і регіонами, зростанням економічної ваги великих ділових одиниць зростає значення макроекономічної рівноваги. За цих умов ринковий механізм утратив здатність самостійно формувати макроекономічні пропорції. На думку автора, на початку ХХ ст. вагому роль в регулюванні національної економіки відігравали великі ділові одиниці. Проте практика господарювання в першій половині ХХ ст. показала, що поєднання двох складників макрорегулювання – ринкового механізму та ділових одиниць – не забезпечувала належного функціонування національної економіки та макроекономічної рівноваги за повної зайнятості. Великі підприємства, розширяючи межі організованості, водночас підривають дію ринкового механізму. Зроблено висновок, що без постійного втручання держави в господарське життя нормальний хід економічного відтворення ставав неможливим. Акцентовано на тому, що на розвиток теорії державного регулювання економіки суттєво вплинули ідеї Дж. М. Кейнса, який показав, що національна економіка функціонує дещо не так, як кожен ринок економічних благ.

Відзначено, що участь держави в регулюванні господарських процесів у макроекономічній сфері передбачає наявність певних передумов, зокрема еконо-

мічних, серед яких найважливішими є фінансові ресурси. У дисертації показано, що у західноєвропейських країнах, частка ВВП, яка перерозподіляється через фінансову систему, зросла з 10-15 % на початку ХХ ст. до 50% і більше на початку ХХІ ст.

Автор обґрунтовує тезу, що до середини ХХ ст. під впливом кейнсіанських ідей у країнах з розвинутою ринковою економікою витворився новий механізм координації макроекономічних процесів, в якому взаємодіяли усі три його складники. Цей механізм, на думку автора, упродовж 50-60-х років сприяв прогресові економіки розвинених країн, коли їх середньорічні темпи приросту виробництва були небувало високими, а реальна заробітна плата усіх найманих працівників постійно зростала. Однак подальший прискорений розвиток економік розвинених країн наштовхнувся на суттєві труднощі, а макроекономічне регулювання на підставі кейнсіанських рецептів не спрацювало. У дисертації показано, що у 70-80-х роках співвідношення регулятивних підсистем господарського механізму в розвинених країнах під дією низки обставин та ідей, змінилось на користь ринкового механізму, вплив якого на формування макроекономічних пропорцій посилювався. Водночас змінилися форми державного втручання в економіку, змінилися акценти у співвідношенні фіскальних і монетарних інструментів макрорегулювання. Значення монетарних інструментів посилювалось, а роль фіскального інструментарію відносно зменшилась.

Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що зміна у співвідношенні складників макроекономічного регулювання пов'язана з формуванням нового технологічного базису, зростанням ролі дрібних і середніх підприємств у національній економіці, глобалізацією господарського життя і підвищенням ролі транснаціональних корпорацій, що підвищує рівень відкритості національних економік.

Дисертант обґрунтовує висновок, що нині у країнах з розвинутою товарно-приватною економікою сформувалась модель макрорегулювання, основою якої як і в минулому є конкурентно-ринкові відносини, але посилювалась дія закону вартості. Водночас зростає вага ділових суб'єктів в організації господарського життя у формі внутрішньофірмового планування, маркетингу, міжфірмової кооперації, роботи на замовлення тощо. Що ж стосується державного регулювання, то його роль в розв'язанні поточних економічних завдань зменшилась, але зросла в забезпеченні стратегічних умов розвитку. Відбувається активний пошук нових методів макрокоординації, особливо в умовах посилення інтеграційних процесів.

У дисертації адміністративно-командну економіку проаналізовано як систему товарної форми виробництва з інертними цінами і грішми, що дало змогу виявити глибинні слабини механізму макрорегулювання в директивно-плановій економіці й неминучість її краху. Зазначено, що за будь-яких форм власності вирішальною умовою формування командної системи є заглушення економічної

свободи виробника, і встановлення над ним повного контролю з боку держави та ліквідація громадянського суспільства.

Ринковий механізм як підсистема макроекономічного регулювання формується у процесі ринкової трансформації економіки – її лібералізації, приватизації і розвитку приватного сектору та зміни економічних функцій держави. У дисертації проаналізовано погляди економістів на темпи, напрями і методи ринкового трансформування економіки. Дисертант доходить висновку, що шокова терапія не дала позитивних результатів в Україні.

Щоб предметніше аналізувати процеси формування державної підсистеми макрорегулювання в умовах ринкової трансформації економіки України, спочатку простежено рівень розбалансованості основних сфер макроекономіки. Автор акцентує на тому, що формування цієї підсистеми макрорегулювання відбувалось в умовах безпрецедентного трансформаційного спаду, різкого зростання рівня безробіття, гострої інфляції та порушення зовнішньої рівноваги.

Формування державної підсистеми механізму макрорегулювання ринкового типу передбачає створення дієвих фіскальних інструментів. На думку дисертанта, формування таких інструментів ще далеко не завершене. Передовсім потребує вдосконалення система індивідуальних акцизів, яка застосовується в Україні. Докладніше опрацювання має торкнутися і найменувань товарів, на які вони поширюються і розміру податкових ставок. Вимагають вдосконалення і універсальні акцизи.

Фіскальні інструменти, на думку дисертанта, слабо використовуються для структурної перебудови вітчизняної економіки. Річ у тім, що в перехідній економіці держава вже не може прямо впливати на формування галузевої структури економіки, як у командній системі. Для прискорення формування нової структури вітчизняної економіки доцільно застосовувати такі фіскальні інструменти як пільги в оподаткуванні, диференціація ставок податків, спеціальний податковий режим, митні тарифи тощо.

Аналізуючи процес використання монетарних інструментів макроекономічного регулювання, автор доходить висновку, що у першій половині 90-х років воно було непорядкованим і малоефективним, посиливши розбалансованість вітчизняної економіки. З другої половини 90-х років НБУ активно використовує норму резервування банківських депозитів і облікову ставку для стабілізації монетарного сектору. У цей період формується ще один монетарний інструмент – операції на відкритому ринку. Проте, на думку дисертанта, у вітчизняній економіці можливості використання цього інструменту для впливу на монетарний сектор поки що порівняно вузькі. Загалом монетарні інструменти недостатньо використовують для регулювання макроекономічних процесів унаслідок дороговизни вітчизняного ринку кредитів та низької насиченості кредитами економіки України.

Четвертий розділ – „Макроекономічний аналіз вартісних відносин економічних суб’єктів” – присвячений розкриттю марксистської версії товарних стосунків найманих працівників і підприємців і неокласичної теорії розподілу доходів, обґрунтуванню необхідності синтезу теорії вартості робочої сили та граничного продукту праці для пояснення динаміки доходів різних груп працівників у сучасній економіці та дослідженню особливостей вартісних стосунків економічних суб’єктів в економіці України.

Дисертант виходить з того, що невід’ємним елементом товарної форми виробництва є вартісні відносини економічних суб’єктів. Одним з найважливіших напрямів цих стосунків у ринковій економіці є купівля фірмами такого ресурсу як праця. Розкрито два основні підходи до питання вартісних стосунків найманих працівників і підприємців. Спочатку з’ясовано основні постулати марксистського підходу. Основну увагу приділено аналізу еволюції поглядів прихильників марксизму на динаміку вартості робочої сили. Акцентовано на тому, що у 60-80-х роках ХХ ст. у марксистській економічній літературі велась дискусія довкола питання про динаміку вартості робочої сили. Одна група дослідників висловлювала думку, що в більш або менш тривалій історичній перспективі вартість робочої сили виявляє тенденцію до зниження, друга, навпаки, твердила про наявність тенденції до її підвищення.

Головним аргументом прихильників тези про зниження вартості робочої сили стало підвищення продуктивності праці, тобто скорочення часу, протягом якого відтворюється вартість робочої сили. Проте з позицій такого підходу не можна було пояснити зростання реальної заробітної плати та розширення обсягу особистого споживання найманих працівників. Автор зазначає, що з перебігом часу серед політекономів ставало дедалі більше прихильників тези про підвищення вартості робочої сили. Обґрунтовуючи цю тезу, радянські економісти вказували на розширення потреб найманих працівників, зокрема збільшення видатків на освіту, медичне обслуговування та відпочинок, на транспорт, а також на формування нових потреб, зумовлених науково-технічною революцією.

Обґрунтовано висновок, що експлуатація найманих працівників в умовах конкурентного середовища як макроекономічний процес неможлива. Про експлуатацію найманих працівників мова може йти лише на рівні окремого підприємства і вона стосується таких питань, як умови праці та дотримання техніки безпеки, організація робочого дня, рівень заробітної плати, тривалість відпусток тощо. Загалом автор доходить висновку, що концепція вартості робочої сили має бути доповнена теорією граничного продукту фактора.

Дисертант розвиває тезу, що в кожній країні формується свій рівень вартості робочої сили, що пов’язано з відмінностями у величині граничного продукту в різних країнах та з природно-кліматичними й іншими умовами. Особливий вплив на вартість робочої сили має рівень цін, який склався у країні. Показано, що у

країнах з вищим рівнем цін вартість робочої сили в грошовому вираженні вища порівняно з іншими країнами за однакових інших умов.

У конкурентній ринковій економіці з демократичними традиціями заробітна плата в тривалому періоді тяжіє до граничного продукту праці в грошовому вираженні, який є верхньою межею вартості робочої сили в країні. У коротко-строковому періоді заробітна плата може помітно віддалятися від цієї межі. Підприємці намагаються встановити заробітну плату на рівні, що нижчий за величину граничного продукту праці, і навпаки, трудові спілки прагнуть підтягнути зарплату до її верхньої межі чи навіть перевершити її.

Обґрунтовано, що в перехідній економіці України за відсутності конкурентного середовища і за високого безробіття рівень заробітної плати орієнтується на нижню межу вартості робочої сили. В окремих випадках зарплата може бути настільки мізерною, що не забезпечує поновлення здатності до праці. Встановлено, що занижений рівень заробітної плати працівників бюджетного сектору вітчизняної економіки передовсім зумовлений неспроможністю урядовців зменшити масштаби тіньового сектору, що помітно збільшило б надходження до державного бюджету. Дисертант доходить висновку, що монополістичні і олігополістичні тенденції в багатьох галузях вітчизняної економіки не сприяють формуванню механізму розподілу доходів відповідно до граничних продуктів факторів. Низький рівень оплати праці у вітчизняній економіці підірвав процеси відтворення робочої сили і населення та спричинив міграцію робочої сили за кордон. Одночасно погіршилися умови нагромадження людського капіталу, а підприємці за низької вартості робочої сили втратили стимули до використання науково-технічних досягнень та наукової організації праці.

Аналізуючи вартісні відносини домогосподарств і фірм з державою, автор акцентує на тому, що вони здійснюються головню через податки і державні видатки. Дослідження показало, вітчизняна податкова система за ставками податків та рівнем оподаткування близька до податкових систем інших європейських країн. Проте це аж ніяк не означає, що ця система оподаткування є оптимальною. Вона має помітні слабини, зокрема пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб відтворює і поглиблює нерівність у процесі перерозподілу доходів. На думку автора, необхідно активізувати стимулювальну функцію податків для прискорення структурної перебудови вітчизняної економіки, передовсім на основі досвіду європейських країн удосконалити стягування податку на додану вартість.

Ринкова трансформація вітчизняної економіки спричинила докорінні зміни у функціональному розподілі доходів, що вплинуло на рівень життя українського суспільства. По-перше, у структурі грошових доходів помітно знизилася частка заробітної плати і відповідно збільшилась питома вага трансферних платежів, що може спричинити зневажливе ставлення до праці і підживлювати психологію

утриманства. По-друге, різко посилилась міжгалузева диференціація заробітної плати, що є небезпечним для подальшого розвитку вітчизняної економіки. Річ у тім, що можуть порушуватися пропорції в розподілі трудових ресурсів між галузями економіки та наростати соціальна напруженість у суспільстві.

Особливо глибокі зміни відбулися в родинному розподілі доходів. Українське суспільство характеризується високим ступенем нерівності в розподілі доходів (децильний коефіцієнт в Україні значно вищий, ніж у країнах Західної Європи). Висока частка особистого доходу, яка витрачається на продукти харчування в Україні і перевищує 60% цього доходу, свідчить про те, що більшість населення нині задовольняє свої поточні потреби лише на мінімальному рівні. Для більшості домогосподарств недоступні для споживання товари вищої споживчої цінності. Ці домогосподарства не можуть заощаджувати. Автор доходить висновку, що для подолання несприятливих тенденцій у сфері розподілу доходів необхідно сформувати новий механізм державного регулювання доходів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення важливої наукової проблеми – макроекономічного аналізу товарної форми виробництва, що виявилось в обґрунтуванні авторських концепцій товарних економічних систем, змін та динаміки основних елементів товарної форми виробництва, еволюції макроекономічної координації та вартісних відносин економічних суб'єктів в перехідній економіці України. Проведене дослідження дало підстави зробити такі висновки.

1. У ХХ сторіччі у товарній формі виробництва відбулись глибокі зміни, які охопили не лише фізичну економіку, а й монетарну. Ця форма виробництва демонструє високу адаптивну здатність до різних типів і форм власності, менталітету та економічної культури різних народів. Зростання масштабів товарної економіки зумовлюється нині взаємодією одиничного та часткового поділу праці, збільшенням кількості відособлених виробників, зростанням значущості нематеріального виробництва, збільшенням чисельності населення тощо. Одночасно ускладнилась взаємодія фізичної і монетарної економік; вплив останньої на процес виробництва посилюється.
2. Окрім товарних і вартісних відносин доцільно виокремлювати власне вартісні, або товарно-вартісні, як ту частину товарних відносин, яка здійснюється на основі врахування затрат ресурсів на виробництво життєвих благ та їх суспільної цінності. Основною умовою функціонування товарно-вартісних відносин є присутність в економіці конкуренції ділових одиниць. Обмеження або заглушення конкуренції означає, що не працює механізм формування допустимих витрат, що спричинює перманентну розбалансованість національної економіки, монопольне становище виробника на

- ринку, дефіцит і затоварювання, формування затратного механізму господарювання. Така економіка не сприймає інновацій і зрештою занепадає.
3. На основі товарної форми виробництва складаються різні економічні системи. У вузькому розумінні економічну систему доцільно визначати як певний спосіб організації національної економіки. Щодо широкого визначення економічної системи як категорії, то унаслідок величезної кількості її складників, суперечливих і неоднозначних зв'язків між ними сформулювати його практично неможливо. Тому доцільно розглядати елементи і механізми організації національної економіки, які в сукупності і становлять економічну систему. Основними елементами економічної системи є, по-перше, механізм узгодження діяльності суб'єктів господарського життя; по-друге, механізм реалізації власності на виробничі ресурси та виготовлені життєві блага; по-третє, механізм розподілу і перерозподілу створеного національного продукту; по-четверте, грошовий механізм, механізми оподаткування, інвестування, кредитування, механізми наймання і звільнення працівників, допомоги з безробіття та ін.
 4. У світовій економічній науці є два головні підходи до визначення природи економічних систем, однак вони не дають змоги пояснити соціально-економічних процесів, які розвинулись у багатьох країнах наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Сучасні економічні процеси в пострадянських державах, населення яких схильне до егалітарно-колективістських цінностей, значною мірою спростовують тезу про те, що цінності обов'язково витворюють певну економічну систему. Ці країни однозначно стали на шлях приватизації і формування ринкової економічної системи. З іншого боку, приватизація державної власності у розвинених країнах у 1980-90 рр. і масова приватизація так званої загальнонародної власності у пострадянських країнах не підтверджує тези ліворадикальної політекономії про природно-еволюційний процес розвитку відносин власності. Тільки побудова теоретичної парадигми сучасних економічних систем на товарній формі виробництва дає змогу пояснити ці соціально-економічні зміни.
 5. У вітчизняній економічній науці формується нова методологія політекономічного та макроекономічного аналізу, яка містить низку постулатів. Серед цих постулатів важливими є такі: національний продукт створюється у всіх сферах економіки, незалежно від того уречевлюються результати людської діяльності чи існують у вигляді послуг; усі фактори виробництва створюють національний дохід, який розподіляється між факторами відповідно до їх граничних продуктів; вартість блага формується на підставі витрат усіх ресурсів. Складником методології макроекономічного аналізу є філософія

макроекономіки, яка відображає сукупність принципів побудови найефективнішої стабільної економічної системи.

6. Функціонування товарних відносин передбачає обов'язкову присутність у національній економіці змагальності, конкуренції ділових одиниць. Упродовж століть атомістична структура галузей та недостатня могутність ділових одиниць не дозволяла їм втручатися в роботу ринкового механізму і товарні відносини асоціювалися з стихією і непередбачуваністю. Під дією низки чинників товарні відносини еволюціонували у ХХ ст. у напрямі підвищення рівня їх керованості. Основні серед цих чинників: олігопольна структура багатьох галузей і ринків, міжфірмова кооперація, робота на замовлення, державне регулювання. Ринкове середовище стає більш визначеним для економічних суб'єктів.
7. Зміни у товарних відносинах і технологічному способі виробництва зумовили еволюцію вартості, яка формується нині на підставі витрат усіх ресурсів. Вартість блага є оцінкою виробником його бухгалтерських і економічних витрат на виробництво цього блага. Глибинну суть закону вартості можна звести до того, що обмін більшості життєвих благ здійснюється на підставі взаємодії на ринку їх вартостей і цінностей. Закон вартості діє лише за умов конкуренції у національній економіці, відтворюваності обмінюваних благ та реальної юридичної рівності сторін мінового відношення. Вартісні закономірності не поширюються на результати невідтворюваної праці, наприклад, твори мистецтва. Ціни на твори відомих майстрів формуються лише на підставі цінності. Коло благ, ціноутворення на які виходить за вартісні межі, розширилося. Зокрема такими благами є результати наукової та винахідницької діяльності.
8. Одним з найважливіших елементів товарної форми виробництва є гроші. Упродовж сторіч основою грошових відносин економічних суб'єктів було золото. Еволюція грошей розпочалася з виникнення функціональних форм грошей. У другій половині ХХ ст. у грошах відбулися зміни, мабуть, найглибші від часу їх виникнення. Центральною ланкою грошових відносин стали позбавлені внутрішньої вартості кредитні гроші, які є нині не знаком золота, а щодо нього первинні. Перехід до паперово-кредитних грошей як основи сучасних товарних відносин зумовлений розширенням ділових зв'язків економічних суб'єктів та необхідністю державного регулювання економіки за допомогою монетарних інструментів.
9. Передінфляційну основу в сучасній економіці становить звуження сфери товарних відносин унаслідок розвитку процесу інституціоналізації. Зростання загального рівня цін підживлюється також багатьма процесами монетарного і немонетарного походження. Найчастіше зростання цін

спричиняють вищі темпи зростання сукупного попиту порівняно з темпами збільшення національного виробництва. У сучасній економіці зростання витрат на одиницю продукції також індукує інфляцію. Загалом інфляція є нині багатofакторним процесом. Інфляційний процес у перехідних економіках має як джерела, успадковані від проінфляційної командної економіки, так і джерела трансформаційного періоду, що впливають із поточної розбалансованості економіки. У більшості країн з перехідною економікою джерелом високої інфляції після початкового вибуху цін унаслідок лібералізації була монетизація бюджетного дефіциту. Для недопущення розвитку у майбутньому галопуючої інфляції уряд України має розробити антиінфляційну стратегію, основним складником якої є ефективна монетарна політика, впорядкування державних фінансів, раціоналізація структури вітчизняної економіки та зовнішньоекономічної діяльності.

10. Макроекономічну координацію у будь-якій економічній системі, яка ґрунтується на товарній формі виробництва, забезпечують три основні підсистеми – ринковий механізм, ділові одиниці і їхні організації та держава. У процесі розвитку національної економіки ринковий механізм втрачає здатність до її самостійної макрокоординації, відповідно зростає роль держави в її регулюванні. Серед державних інструментів макрорегулювання найважливішу роль відіграють монетарні і фіскальні, результативність використання яких ґрунтується на тому, що в короткостроковому періоді зміни в монетарному секторі національної економіки впливають на її фізичний сектор. Поєднання фіскальних та монетарних інструментів у вітчизняній економіці ускладнюється внаслідок підвищення рівня її відкритості. В умовах ринкової трансформації економіки використання фіскально-монетарного інструментарію забезпечує кращі результати тоді, коли державні мужі дотримуються певних правил у їх застосуванні.
11. У 80-90 рр. ХХ сторіччя відбулися глибокі зміни в макроекономічній координації економік розвинених країн. Поєднання регулятивних складників, яке склалось раніше, хитнулось у напрямі ринкового механізму, вплив якого на формування макроекономічних пропорцій посилювався. Одночасно змінилися форми державного втручання в економіку, змінилися акценти у співвідношенні методів державного регулювання економіки. Усі методи регулювання, які нині застосовують уряди, стимулюють посилення конкуренції та змагальності, що забезпечують реалізацію сильних сторін товарної форми виробництва. Приватизація у країнах з розвинутою приватно-товарною економікою практично не підриває здатності держави впливати на макроекономічні процеси. У розвинених країнах відбувається активний пошук нових методів макроекономічної координації, особливо в умовах посилення інтеграційно-глобалізаційних процесів.

12. Командні системи, які ґрунтуються на товарній формі виробництва, можуть складатися на основі державної та інших форм власності. Централізоване планування, що було єдиним методом макроекономічної координації в командній економіці, спрацьовує тільки в екстремальних ситуаціях, коли задовольняються лише елементарні потреби людей. Із розширенням кола життєвих благ, які продукує національна економіка, ускладненням виробничих зв'язків між діловими одиницями, директивне планування не забезпечує ефективного регулювання національної економіки. У вітчизняній економіці формується новий механізм макрокоординації.
13. Одним з найважливіших напрямів стосунків економічних суб'єктів є наймання робочої сили. У другій половині ХХ ст. суттєво збільшилася кількість осіб, які працюють за наймом. Частина українських економістів-теоретиків досі поділяє постулати марксизму про експлуатацію найманих працівників. Однак ця експлуатація в умовах конкурентного середовища як макроекономічний процес неможлива. У конкурентній ринковій економіці з демократичними традиціями заробітна плата у тривалому періоді тяжіє до верхньої межі вартості робочої сили, яка збігається з граничним продуктом праці у грошовому виразі. Про експлуатацію найманих працівників мова може йти лише на рівні окремого підприємства, і вона стосується таких питань, як умови праці та дотримання вимог техніки безпеки, організація і тривалість робочого дня, рівень заробітної плати, тривалість відпустки тощо.
14. Важливим різновидом вартісних відносин у товарних економічних системах є економічні стосунки домогосподарств і фірм з державою, які здійснюються головню через податки і державні видатки. У ХХ ст. рівень оподаткування підвищився у всіх країнах світу, що зумовлено зростанням ваги суспільних і громадських благ у формуванні людського капіталу, підтриманням сталого економічного зростання та державною політикою соціального захисту населення. В Україні рівень оподаткування та склад податків відповідає показникам інших європейських країн. Проте нинішня система оподаткування має помітні слабини, зокрема пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб відтворює і поглиблює нерівність у процесі перерозподілу доходів. Необхідно активізувати стимулювальну функцію податків для прискорення структурної перебудови вітчизняної економіки, передовсім на основі досвіду європейських країн удосконалити стягування ПДВ.
15. Ринкова трансформація вітчизняної економіки спричинила докорінні зміни у функціональному і родинному розподілі доходів: помітно зменшилась частка заробітної плати та збільшилась питома вага трансферних платежів. Одночасно різко посилилась міжгалузєва диференціація заробітної плати та

доходів домогосподарств. Українське суспільство характеризується високим ступенем нерівності в розподілі доходів (децильний коефіцієнт в Україні значно вищий, ніж у країнах Західної Європи). Такі тенденції в розподілі доходів можуть порушити пропорції у розподілі робочої сили між галузями вітчизняної економіки, знизити стимули до наполегливої напруженої праці, спричинити наростання соціальної напруженості у суспільстві. Для подолання несприятливих тенденцій у сфері розподілу доходів необхідно сформулювати новий механізм їх державного регулювання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальні монографії

1. Панчишин С. М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 450 с. (28,25 д.а.).
2. Панчишин С. М. Вартісні відносини в умовах сучасного капіталізму (питання теорії та методології). – Львів: Світ, 1990. – 216 с. (13,06 д.а.).

Розділи у колективних монографіях

3. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина і М. Савлука. – Львів, ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 406 с.
 - 1.1. С.Панчишин. Види доходів населення та інструментарій їх регулювання (співавтор Н.Холод). – С. 5–27. Особистий внесок: класифікація доходів за джерелами їх отримання.
 - 1.2.1. С.Панчишин. Класична школа про неутручання держави у процеси розподілу доходів (співавтор Н.Холод). – С. 28–39. Особистий внесок: аналіз еволюції поглядів представників класичної школи на роль держави в процесах розподілу доходів.
 - 1.3. С.Панчишин. Досвід регулювання доходів у країнах з розвинутою економікою та в перехідних економіках (співавтори В. Бандера, Н.Холод). – С. 57–86. Особистий внесок: аналіз досвіду регулювання доходів у країнах з розвинутою економікою.
 - 3.2. С.Панчишин. Функціональний та родинний розподіл доходів у вітчизняній економіці та доконечність його державного регулювання (співавтор Н.Холод). – С. 137–159. Особистий внесок: аналіз динаміки основних видів доходів населення у 90–х роках.
 - 7.1. С.Панчишин. Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції у ринковій економічній системі (співавтор М.Стирський). – С. 339–361. Особистий внесок: аналіз структури фінансових інститутів, що здійснюють трансформацію заощаджень в інвестиції.

4. Економіка України: десять років реформ / За ред. З.Ватаманюка та С. Панчишина. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 496 с.
- С.Панчишин. Розділ 3. Проблеми розвитку та регулювання інвестиційного процесу в економіці України (співавтор М. Стирський). – С. 47–102. Особистий внесок: проаналізовано головні параметри та причини інвестиційної кризи у вітчизняній економіці, а також особливості державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні.
 - С.Панчишин. Розділ 4. Перехід від адміністративно-командного до ринкового типу макроекономічного регулювання (співавтор А. Стасишин). – С. 103–148. Особистий внесок: простежено еволюцію інструментарію макроекономічного регулювання та обґрунтовано висновок про доцільність для України використання стимулювальної стабілізаційної політики.
 - С.Панчишин. Розділ 7. Зайнятість та формування ринку праці в умовах перехідної економіки України (співавтор Р. Михайлишин). – С. 227–282. Особистий внесок: виявлено основні причини безробіття в економіці України, проаналізовано інструментарій державної політики зайнятості та запропоновано шляхи підвищення ефективності його застосування.
 - С.Панчишин. Розділ 8. Особливості інфляційного процесу в перехідних економіках та приборкання гіперінфляції в Україні (співавтор В. Буняк). – С. 283–322. Особистий внесок: з'ясовано основні чинники інфляції в економіках перехідного типу та особливості антиінфляційного політики в період фінансової стабілізації.
 - С.Панчишин. Розділ 11. Монетарна політика в Україні в умовах переходу до ринку (співавтор Н. Тушницький). – С. 379–406. Особистий внесок: аналіз впливу монетарної політики на фізичний сектор вітчизняної економіки.
 - С.Панчишин. Розділ 12. Формування нового механізму розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні (співавтор Н. Холод). – С. 407–448. Особистий внесок: аналіз функціонального та родинного розподілу доходів в Україні.
5. Капиталистическая эксплуатация в условиях государственно-монополистического капитализма / Под. ред. Л.С. Колесниченко. – Львов: Из-во при Львов ун-те., 1989. – 264 с.
- Панчишин С.М. 1.1. Стоимость рабочей силы, условия ее воспроизводства в системе ГМК. – С. 8–23.
 - Панчишин С.М. 1.2. Изменения в структуре наемного труда и расширение сферы капиталистической эксплуатации (співавтор Л.С. Колесніченко). – С. 23–31. Особистий внесок: аналіз дискусії про продуктивну і

непродуктивну працю. А також висновок про розширення меж товарних відносин в сучасній економіці.

6. Капиталистический способ производства и современность / Под общ. ред. Л.С. Колесниченко. – Львов: Вища шк., 1982. – 192 с.
 - Панчишин С.М. Методологические предпосылки анализа товарных отношений в эпоху империализма. – С. 7–17.
 - Панчишин С. М. Эволюция товарных отношений в условиях межфирменной кооперации (співавтори Мочерний С.В., Перегончук С.С.). – С. 59–79. Особистий внесок: висновок про зниження рівня стихійності товарних відносин в умовах розвитку міжфірмової кооперації.
 - Панчишин С. М. Соотношение стихийно-товарных и регулируемых связей в экономике монополистического капитализма (співавтори Мочерний С.В., Перегончук С.С.). – С. 79–88. Особистий внесок: висновок про загострення конкурентної боротьби в умовах зростання ролі транснаціональних корпорацій у світовій економіці.
 - Панчишин С. М. Изменения в условиях воспроизводства рабочей силы (співавтор Л.С. Колесніченко). – С. 98–113. Особистий внесок: обґрунтування тези про підвищення вартості робочої сили в другій половині ХХ століття;
 - Панчишин С. М. Методы и степень эксплуатации наемного труда в современных условиях. – С. 113–138.

Підручники та навчальні посібники

7. Панчишин Степан. Макроекономіка. – К.: Либідь, 2001, 2002, 2005. – 606 с. (37,17 д.а.).
8. Панчишин Степан. Макроекономіка: тести і задачі. – К.: Либідь, 2002. – 214 с. (12,56 д.а.).
9. Економіка: навчальний посібник для 10–11 класу / За ред. З.Г. Ватаманюка та С. М. Панчишина. – К.: Либідь, 1999, 2001, 2004. – 384 с. (22,32 д.а.). Особистий внесок – 8,7 д.а.
10. Панчишин Степан. Економіка 10–11 клас: тестові завдання. – К.: Либідь, 2003. – 184 с. (10,70 д.а.).
11. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка: Навчальний посібник / За ред. З.Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001, 2003. – 606 с. (58 д.а.). Особистий внесок – 31,1 д.а.

12. Економічна теорія: У 2-х кн. Кн. 1. Макроекономіка: Навчальний посібник / За ред. З.Г. Ватаманюка та С. М. Панчишина. – К.: Заповіт, 1997. – 408 с. (25,9 д.а.). Особистий внесок – 5,1 д.а.
13. Економічна теорія: У 2-х кн. Кн. 2. Мікроекономіка: Навчальний посібник / За ред. З.Г. Ватаманюка та С. М. Панчишина. – К.: Заповіт, 1997. – 278 с. (17,5 д.а.). Особистий внесок – 1,1 д.а.
14. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка / За ред. З.Ватаманюка та С. Панчишина. – Львів: Інтереко, 1998. – 708 с. (45 д.а.). Особистий внесок – 8,3 д.а.
15. Економіка (основи загальної економічної теорії). Навчальний посібник для учнів 10-11 класів / За ред. З.Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Знання, 1997. – 287 с. (19,64). Особистий внесок – 5,2 д.а.
16. Політична економія: навч. посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 1990. – 680 с. – Особистий внесок: Глава 7. Товарна організація виробництва та її роль в економічному розвитку суспільства – С. 123–137, 141–160.

Наукова редакція перекладів

17. Бурда Майкл, Виплош Чарлз. Макроекономіка: Європейський контекст / Перекл. з англ.; Наук. ред. перекладу С. Панчишина. – К.: Основи, 1998. – 682 с.
18. Макконнелл Кемпбелл Р., Брю Стенлі Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика: Ч. 1: Макроекономіка / Пер. з англ.; Наук. ред. перекладу Тяня (Степана) Панчишина. – Львів: Просвіта, 1997. – 671 с.
19. Макконнелл Кемпбелл Р., Брю Стенлі Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика: Ч. 2: Мікроекономіка / Пер. з англ.; Наук. ред. перекладу Тяня (Степана) Панчишина. – Львів: Просвіта, 1999. – 649 с.
20. Манків Грегорі Н. Макроекономіка / Пер з англ.; Наук. ред. перекладу С. Панчишина. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
21. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ.; Наук. ред. перекладу С. Панчишина. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
22. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ.; Наук. ред. С. Панчишина. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
23. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Мікроекономіка / Пер. з англ.; Наук. ред. С. Панчишина. – К.: Основи, 1998. – 574 с.

24. Федеральна резервна система США / Пер. з англ. Наук. ред. З. Ватаманюка і С.Панчишина. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1996. – 116 с.
25. Економіка для старших класів. Навчально-методичний посібник. М. Уоттс, С. Маккоркл, Б. Мезарос, Р.Ф. Сміт, Р. Дж. Хайсміт / Пер. з англ.; Наукова редакція перекладу С. Панчишина. – Львів, 1999. – 206 с.
26. Герет Томас М., Клоновскі Річард Дж. Етика бізнесу / Пер. з англ.; Наукова редакція перекладу С. Панчишина і Романа Цяпала. – К.: Основи, 1997, 1999, 2001. – 214 с.

Статті у наукових фахових виданнях

27. Панчишин С. Макроекономічна координація в адміністративно-командній системі і перехід до макрорегулювання ринкового типу // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка. – 2004. – Вип. 13. – С. 20–31.
28. Панчишин С. Марксистська версія вартісних відносин економічних суб'єктів // Вісник Львів. університету. Сер. економічна. – 2004. – Вип. 33. – С. 29–35.
29. Панчишин С. Про вартісні відносини економічних суб'єктів у товарній формі виробництва // Вісник Львів. університету. Сер. економічна. – 2003. – Вип. 32. – С. 25–30.
30. Панчишин С.М. Про методологічні підходи до аналізу і класифікації товарних економічних систем // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка. – 2003. – Вип. 12. – С. 67–73.
31. Панчишин С. Вплив грошово-кредитної політики на макроекономічну рівновагу за раціональних сподівань економічних суб'єктів (співавтори Буняк В., Стасишин А.) // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка. – 2002. – Вип. 11. – С. 435–438. Особистий внесок: умови формування раціональних сподівань економічних суб'єктів.
32. Панчишин С. Економічні суб'єкти в товарній формі виробництва (співавтори Стасишин А., Холод Н.) // Вісник Українського державного лісотехнічного університету. – 2002. – Вип. 12.8. – С. 243–248. Особистий внесок: аналіз еволюції товарних відносин найманих працівників і працедавців.
33. Панчишин С.М. Еволюція грошей в товарній формі виробництва // Вісник Українського державного лісотехнічного університету. – 2002. – Вип. 12.6. – С. 20–27.

34. Панчишин С.М. Зростання цін у товарній формі виробництва у другій половині ХХ ст. // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка. – 2002. – Вип. 9. – С. 27–31.
35. Панчишин С.М. Про еволюцію товарних відносин і вартості // Вісник Львів. університету. Сер. економічна. – 2002. – Вип. 31. – С. 31–37.
36. Панчишин С.М. Про причини та механізм розвитку товарної форми виробництва // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка. – 2002. – Вип. 10. – С. 152–158.
37. Панчишин С. Макроекономічний аналіз функціонального та родинного розподілу доходів населення в умовах ринкової трансформації економіки України (співавтори Стасишин А., Холод Н.) // Вісник Українського державного лісотехнічного університету. – 2001. – Вип. 11.3. – С. 184–188. Особистий внесок: з'ясування причин зниження частки заробітної плати в доходах домогосподарств України.
38. Панчишин С.М. Про макроекономічний інструментарій дослідження товарної форми виробництва // Вісник Львів. університету. Сер. економічна. – 2001. – Вип. 30. – С. 36–42.
39. Панчишин С. Про найважливіші висновки та дискусійні проблеми макроекономіки (співавтор Ватаманюк З.) // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка – 2001. – Вип. 8. – С. 11–15. Особистий внесок: аналіз взаємодії фізичної та монетарної економіки, а також безробіття та інфляції в довгостроковому періоді.
40. Панчишин С. Про деякі наслідки повністю передбачуваної інфляції (співавтор Буняк В) // Вісник Львів. університету. Сер. економічна. – 1999. – Вип. 29. – С. 51–54. Особистий внесок: аналіз впливу передбаченої інфляції на рівень ефективності функціонування економіки.
41. Панчишин С. Макроекономічна координація в адміністративно-командній системі (співавтор Стасишин А.) // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка – 1999. – Вип. 5. – С. 11–16. Особистий внесок: аналіз основних монетарних інструментів макроекономічної координації в одержавленій економіці.
42. Панчишин С. Теорія та досвід переходу до ринкового макроекономічного регулювання (співавтор Стасишин А.) // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. ЛДУ ім. І. Франка. – 1999. – Вип. 4. – С. 25–31. Особистий внесок: порівняльний аналіз двох основних шляхів формування ринкового механізму макрокоординації.

43. Панчишин С. Фіскальні інструменти макроекономічного регулювання в перехідній економіці України (співавтори Стасишин А., Дубовий Б.) // Вісник комерційної академії. – 1998. – Т.2. – С. 176–181. Особистий внесок: обґрунтування тези про те, що фіскальна політика у 90-х роках була непослідовною і суперечливо впливала на розвиток вітчизняної економіки.
44. Панчишин С.М. Особливості інфляційних процесів в перехідних економіках (співавтор Буняк В.Б.) // Вісник Львів. університету. Сер. економічна. – 1998. – Вип. 28. – С. 89–94. Особистий внесок: обґрунтування висновку про вагому роль в розвитку інфляційного процесу в країнах з перехідною економікою інфляційних очікувань.
45. Панчишин С.М. Фіскальні аспекти інфляційного процесу в умовах трансформації економіки України (співавтори Буняк В.Б., Стасишин А.В.) // Фінанси України. – 1998. – № 5. – С.61–67. Особистий внесок: обґрунтування висновку про монетизацію бюджетного дефіциту як одне із основних джерел розвитку інфляції в Україні у 90-х роках.
46. Панчишин С.М. Встановлення монетарних інструментів макрорегулювання в перехідній економіці України (співавтор Стасишин А.В.) // Формування ринкової економіки в Україні. Наук. зб. – 1998. – Вип. 5. – С. 35–42. Особистий внесок: виокремлення етапів формування знарядь монетарної політики в Україні.
47. Панчишин С. Фіскальна політика в умовах трансформації економіки України (співавтор Стасишин А.) // Формування ринкової економіки в Україні. Наук. зб. – 1997. – Вип. 2. – С. 11–16. Особистий внесок: аналіз ролі фіскальної політики як знаряддя стабілізації вітчизняної економіки.
48. Панчишин С. Про причини зростання цін в сучасній ринковій економіці (співавтор Ватаманюк З.) // Економіка Радянської України. – 1991. – № 9. – С. 15–25. Особистий внесок: обґрунтування тези про те, що інфляцію живлять джерела як монетарного, так і немонетарного походження.

АНОТАЦІЯ

Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2004.

У дисертації на основі широкого залучення й аналізу праць видатних економістів розкрито теоретико-методологічні передумови макроекономічного аналізу еволюції товарної форми виробництва. Розвинуто поняттєво-категоріальний апарат дослідження цієї форми виробництва та виявлено механізм її

розвитку. Обґрунтовано висновок, що теоретична парадигма товарних економічних систем має ґрунтуватись на формі виробництва. Простежено розвиток макроекономічного інструментарію дослідження товарної економіки. Запропоновано авторську концепцію економічної системи як сукупності механізмів організації національної економіки. Розвинуто теорію макроекономічного регулювання з його трьома основними підсистемами – ринковий механізм, ділові одиниці і їх організації та держава.

Виявлено зміни в макроекономічній координації економік розвинутих країн у другій половині ХХ ст. Розкрито вихідні умови формування ринкового механізму макрорегулювання та становлення фіскальних і монетарних інструментів державної системи макрокоординації в умовах переходу України до ринку.

Розвинуто концепцію вартісного і невартісного типів ціноутворення. Розкрито особливості еволюції основних складників товарної форми виробництва – грошей та цін – в умовах розширення ділових зв'язків економічних суб'єктів. Обґрунтовано авторську концепцію вартісних відносин економічних суб'єктів та розкрито особливості цих відносин в умовах ринкової трансформації економіки України. Зроблено висновок про необхідність формування нового механізму державного регулювання доходів в Україні.

Ключові слова: товарна форма виробництва, макроекономічний аналіз, об'єкти і суб'єкти товарних відносин, товарні економічні системи, гроші, загальний рівень цін, макроекономічна координація, вартісні відносини економічних суб'єктів, вартість робочої сили, неокласична теорія розподілу, граничний продукт праці, сукупний попит, сукупна пропозиція.

АННОТАЦІЯ

Панчишин С.М. Макроекономический анализ товарной формы производства. – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2004.

У диссертации на основе широкого привлечения и анализа трудов выдающихся экономистов раскрыты теоретико-методологические предпосылки макроекономического анализа товарной формы производства. Развита категориальный аппарат этой формы производства и выявлен механизм ее развития. Обоснован вывод, что теоретическая парадигма товарных экономических систем должна базироваться на форме производства. Прослежено развитие макроекономического инструментария исследования товарной экономики. Предложена авторская концепция экономической системы как совокупности механизмов организации национальной экономики. Развита теория макроекономического

регулирования с его тремя основными подсистемами – рыночный механизм, деловые единицы и государство.

Выявлены изменения в макроэкономической координации экономик развитых стран во второй половине XX века. Раскрыты исходные условия формирования рыночного механизма макрорегулирования и становления фискальных и монетарных инструментов государственной системы макрокоординации в условиях перехода Украины к рынку.

Развита концепция стоимостного и нестоимостного типов ценообразования. Раскрыты особенности эволюции основных элементов товарной формы производства – денег и цен – в условиях расширения деловых связей экономических субъектов. Обосновано авторскую концепцию стоимостных отношений экономических субъектов и раскрыты особенности этих отношений в условиях рыночной трансформации экономики Украины. Сделан вывод о необходимости формирования нового механизма государственного регулирования доходов в Украине.

Ключевые слова: товарная форма производства, макроэкономический анализ, объекты и субъекты товарных отношений, товарные экономические системы, деньги, общий уровень цен, макроэкономическая координация, стоимостные отношения экономических субъектов, стоимость рабочей силы, неоклассическая теория распределения, предельный продукт труда, совокупный спрос, совокупное предложение.

SUMMARY

Stepan Panchyshyn. Macroeconomic Analysis of Commodity Form of Production. –Monograph.

The dissertation to apply for the doctor of economic sciences degree in speciality 08.01.01 – economic theory – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2004.

Based on wide involvement and analysis of outstanding economists' works the dissertation expands theoretical-methodological preconditions of macroeconomic analysis of commodity form of production evolution. Conceptual-categorical tools for the exploration of commodity form of production and mechanism of its development are elaborated. Causes of commodity economy scale increase in the second part of the XX-th century are revealed. The necessity to separate commodity, value and commodity-value relations is substantiated and the basic conditions of their functioning are discovered. For the first time the conclusion that economic system theoretical paradigm must be based on the production form is vindicated. Author's concept of economic system as a set of national economy organization mechanisms is offered.

The development of macroeconomic tools for commodity economy exploration is traced. List of factors which effect commodity relations causing the evolution in regulation level increase is revealed. Author proves that value evolution was caused by changes in commodity relations and technological type of production. Functioning conditions of value

law are detected. Author's concept about value and non value types of pricing in market system is developed.

Peculiarities of evolution of the major components of production commodity form (money and prices) in circumstances of widespreading business individuals economic contacts are revealed. Reasons of upgrade to paper-credit money as an origin of contemporary commodity relations are disclosed. Pre-inflationary basis for modern commodity economy and peculiarities of inflationary process in Ukraine during the first half of the 90-ies are disclosed. System of measures to decrease the inflation potential of the national economy is suggested.

The need to affirm "macroeconomic regulation" as an economic theory category is substantiated. Author detaches basic subsystems of macroregulation (market mechanism, firms and their organizations and government) and describes the character of their correlation and interference. Dependence of macroregulation tools on the nature of commodity economic system is shown. Changes at macroeconomic coordination in economies of developed countries are revealed. The attention is stressed on the shifts in methods of government regulation of national economies at the end of XX century. For the first time command economy is analyzed as a system of commodity form of production with sticky/ inertial prices and money. Weaknesses of macroregulation mechanism in such economy are displayed. The dissertation traces market mechanism of macroregulation formation and fiscal and monetary instruments development in Ukrainian transitional economy.

Author's concept of value relationship between economic agents and peculiarities of those relations in transitional economy of Ukraine are elaborated. The dissertation discloses circumstances in which exploitation of hired workers as macroeconomic process is impossible. In competitive environment exploitation of hired workers can take place only at the level of enterprise and concerns such questions as working conditions, vacation length, level of payment etc. Evolution of value relationship between households, firms and government in transitive toward the market Ukrainian economy is traced.

Weaknesses of modern system of personal income tax are detected. It is proposed to speed up structural reformation of national economy by activation of tax expansionary function. Changes in functional and domestic income distribution are analyzed and author draws a conclusion about the necessity to form a new mechanism of government income regulation.

Key words: commodity form of production, macroeconomic analysis, objects and subjects of commodity relations, commodity economic systems, money, general price level, macroeconomic coordination, value relationship of economic agents, value of labor force, neoclassical theory of distribution, marginal product of labor, aggregate demand, and aggregate supply.

Підписано до друку 17.02.2005 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Облік.-вид. арк. 2,0.

Тираж 100 прим. Зам. № 46.

Видруковано у видавничому центрі
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000 м. Львів, вул. Д. Дорошенка, 41